

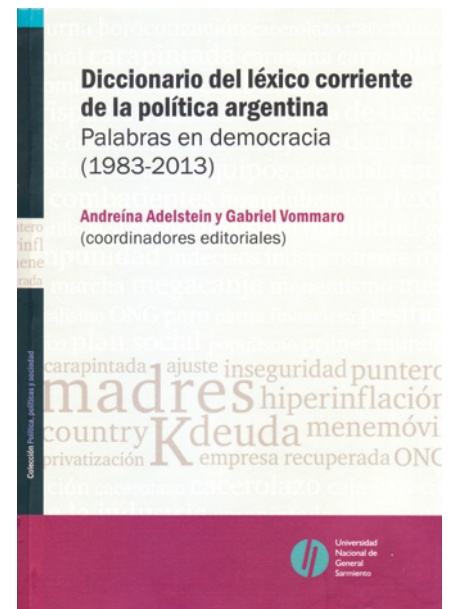
El lèxic polític i la lexicografia híbrida

El *Diccionario del léxico corriente de la política argentina. Palabras en democracia (1983-2013)* és una obra col·lectiva important i innovadora, coordinada per Andreína Adelstein i Gabriel Vommaro, publicada per l'editorial de la Universitat Nacional de General Sarmiento el 2014. L'obra és el resultat d'un projecte de recerca cofinançat per l'Agencia de Promoción Científica y Tecnológica de l'Argentina i la Universitat Nacional de General Sarmiento, en què va col·laborar un equip interdisciplinari format, d'una banda, per lexicògrafs i analistes del discurs i, de l'altra, per especialistes de diverses àrees de les ciències socials (economistes, historiadors, antropòlegs, politòlegs, sociòlegs, comunicòlegs). L'equip lexicogràfic responsable de l'edició de les entrades el formaven Victoria Boschioli, Andreína Adelstein, Marina Berri, Inés Kuguel, Julieta Straccia i Gabriela Krickeberg.

Aquest diccionari —que Andreína Adelstein caracteritza en la introducció com a selectiu i híbrid— s'enfronta a un desafiament d'envergadura: explicar i il·lustrar una porció del lèxic corrent dels argentins, que correspon a la vida política dels últims trenta anys en democràcia al país, és a dir, el lèxic polític que utilitzen i comprenen els ciutadans argentins en les seves interaccions quotidianes. Aquest lèxic s'ha seleccionat a partir de fonts documentals variades: diaris d'abast nacional (*La Nación*, *Clarín*, *Página 12*) i provincial (*El Día*, *El Litoral*) amb els seus diversos gèneres (editorial, cartes dels lectors, notícies); documents oficials, entrevistes personals, legislació, comunicats d'associacions civils, discursos públics i, en menor mesura, peces literàries i teatrals.

Luis Fernando Lara,¹ segurament el lexicògraf més destacat de l'àmbit

llatinoamericà, ha definit el diccionari com un dipòsit de l'experiència social manifestada en paraules —en lèxic. D'acord amb aquest autor, el valor del diccionari deriva de la capacitat de superar la memòria individual i concentrar així el patrimoni cultural de la comunitat. El lèxic d'una llengua—que és l'objecte de tot diccionari— s'ha definit com la suma de coneixements de què disposa una determinada societat o comunitat (Wichter, 1994).² És intrínsecament dinàmic, ja que és el component de la llengua que evidencia, de manera més diàfana, la creativitat lingüística dels parlants, motivada per la predisposició específicament humana al pensament i a la imaginació, de la qual deriven sempre noves necessitats comunicatives i expressives. El lèxic d'una llengua és dinàmic i variable en la dimensió diacrònica, fet que es manifesta en la creació de paraules noves (la neologia) i en els canvis semàntics (resemantització) de paraules preexistents; però també és variable si se'l considera exclusivament des de la perspectiva sincrònica. Per exemple, disposem de diversos significats segons les nostres competències o camps d'especialitat (*default* significa una cosa força diferent per a una persona corrent que per a un economista), però també segons les nostres creences, posicions ideològiques i actituds (per exemple, si pensem en un altre préstec del diccionari com *country*³). El lèxic de la política —que s'ha caracteritzat com a «paraula acció»— manifesta de manera exacerbada aquest caràcter variable, ja que, per definició, és constitutivament polèmic. La paraula política es caracteritza per una tensió permanent entre la funció referencial i la funció apel·lativa, a més de la presència freqüent del propòsit expressiu i fins i tot lúdic (per exemple, els vocables *pingüino*⁴ o *diputrucho*⁵ inclosos en el diccionari).

A més, com tothom sap, canvia de manera vertiginosa, fet que genera una vitalitat lingüística que en fa extremament difícil el registre i l'estudi lexicogràfic actualitzat (els significats dels mots tenen, molt sovint, caràcter provisor i fins i tot efímer).

El diccionari es planteja dues finalitats principals: explicar d'una manera comprensible per a un lector culte els usos de certs mots de la política recent que han impregnat el llenguatge quotidià, i servir de material de consulta útil en assignatures universitàries i per complementar recerques històriques o polítiques sobre el període. Es defineix com una obra de referència especialitzada, que consisteix en un estudi semàntic i discursiu de cent sis paraules testimoni, és a dir, unitats lèxiques que simbolitzen fets socio-culturals importants, que marquen una època i que sovint són neologismes, ja que se solen referir a canvis socials. Les cent sis paraules testimoni dels trenta anys de democràcia a l'Argentina s'han agafat a partir d'una periodització en cinc etapes de governs presidencials: Raúl Alfonsín (1983-1989), Carlos

Saúl Menem (1989-1999), Fernando de la Rúa i Eduardo Duhalde (1999-2003) i, reunits en un únic període, Néstor Kirchner (2003-2007) i Cristina Fernández de Kirchner (2007-2013). S'han tingut en compte diverses àrees del discurs quotidià de la política (sistemes de govern, actors i pràctiques, eleccions, protestes i demandes, drets humans, economia política, finances i crisis), amb un nombre similar de termes. Els criteris lingüístics per a la selecció han estat el caràcter neològic o la presència de variació semàntica al llarg del període. De fet, s'hi han inclòs més mots, ja que al final de cada article hi ha un conjunt de paraules associades amb el lema (derivades o de caràcter sinonímic).

El diccionari és, per tant, expressament selectiu: recull només una porció del lèxic d'aquests anys, seleccionada a partir dels criteris esmentats i també, com a dada innovadora, a partir d'una enquesta a especialistes en què es van recollir arguments per decidir quin tipus d'informació havia de reunir i descriure el diccionari. Els articles, impecables des del punt de vista formal, segueixen un patró regular, amb variacions menors segons el tipus de lema (*terme, neologisme, unitat resemantitzada*). Combinen l'explicació metalingüística i de la disciplina (definició, etimologia i, generalment, el primer registre escrit) i són d'extensió variable, encara que hi predomina clarament la informació extralingüística. En aquesta segona part dels articles s'expliciten els diferents sentits de la paraula, els desplaçaments i les vinculacions, presentats en ordre cronològic i, quan és pertinent, des de les diferents òptiques i posicions.

Quin tipus de diccionari tenim a les mans? La coordinadora de l'àrea de lingüística el descriu com un híbrid des del punt de vista del tipus d'informació que inclou (descripció lingüística i especialitzada) i un

© Sofia Morán

híbrid també des del punt de vista genèric: [La cursiva és nostra.]

No es un diccionario de lengua general, ni un diccionario terminológico, pero tampoco se trata de un diccionario enciclopédico. Constituye en realidad un diccionario híbrido en el que los artículos lexicográficos describen el uso de las voces, los significados que han tenido en el período considerado, los cambios de sentido según los distintos actores, las alternativas de denominación de los fenómenos relacionados y las palabras nuevas a las que han dado lugar y, a la vez, ofrecen un análisis de los fenómenos sociales y políticos que designan. En otras palabras, integran la dimensión del análisis de la realidad social que da sustento a la dimensión de descripción lingüística.

El artículo de este diccionario se distingue de los de otros diccionarios de ciencias sociales no sólo porque conjuga una proporción diferente la explicación metalingüística y la explicación disciplinar de fenómenos político-sociales, sino por el modo en que se integran la tarea novedosa de explicar propiedades lingüísticas de palabras testigo y la de ubicar histórica y conceptualmente los fenómenos designados por ellas. Se trata, así, de una variante entre los diccionarios sobre léxico político, que integra rasgos

prototípicos de géneros científicos de las ciencias sociales y humanas, como el ensayo y el artículo de investigación.

La intención es que este discurso lexicográfico, híbrido entre descripción lingüística y especializada, confluya en un acercamiento integrador, complejo y rico a lo que es la lengua.

A partir d'aquí, em voldria esplanar més sobre aquesta naturalesa híbrida, que considero que confereix a l'obra un caràcter original i també singular.

Considero que les paraules testimoni d'aquest diccionari manifesten també aquest híbridisme i amb un resultat summament interessant. Els lemes són de distinta procedència: en primer lloc, hi ha una proporció important de termes de dominis d'especialitat, com ara el camp de l'economia i la política. En segon lloc, hi ha paraules generals de la vida quotidiana —que podríem anomenar bàsiques— que s'han resemantitzat com a termes de la política, com ara *madres, abuelas, hijos, víctimas*, etc. Finalment, hi ha creacions lèxiques (neologismes) sobre la base de reconceptualitzacions d'ordre metafòric o metonímic, com ara *corralito, pingüino, fondos buitres, cueva, manzanera, carapintada, tractorazo*,

que són una demostració objectiva de com operen de manera conjunta la raó i la imaginació en la creativitat dels parlants. L'hbridisme de les paraules testimoni que descriu i explica aquest diccionari permet mostrar un tros de la vida —en vida— del lèxic dels argentins: la penetració del lèxic de les especialitats en la llengua corrent, però també l'ingrés del lèxic general —resemantitzat per l'activitat creativa dels parlants— en la comunicació especialitzada. Harald Weinrich (1988)⁶ ha afirmat que el tipus de diccionari que caracteritza la nostra època és el diccionari interdisciplinari, ja que el nostre temps està determinat per la condició científica o especialitzada. Aquest diccionari mostra la inclusió de les especialitats —la política, l'economia, la sociologia— en la vida corrent dels argentins.

Hi ha un segon aspecte sobre el qual em voldria aturar, que es relaciona també amb la condició d'híbrid. Luis F. Lara, en l'assaig clàssic ja citat, concep l'article de diccionari com un acte verbal, un acte performatiu del tipus pregunta-resposta, en què l'entrada o lema funciona com a interrogant i el conjunt d'informacions que segueixen l'entrada —en aquest cas lingüístiques i enciclopèdiques— són la resposta del lexicògraf o autor. Entre el lema i l'explicació hi ha una presumpció de veritat, que legitima el joc de pregunta i resposta: es tracta d'una veritat d'ordre social fonamentada en la memòria col·lectiva de la llengua. La gent creu en els diccionaris, hi acudeix amb la convicció que hi trobarà informació certa, ja que hi ha una espècie de contracte social compartit i una dimensió ètica en la tasca dels lexicògrafs que garanteix la veritat d'allò que es diu en la definició.

En aquesta veritat fonamentada socialment, em sembla que s'hi ha d'incloure una veritat d'ordre més bàsic que és de tipus analiticològic, ja que depèn de les condicions de veritat de la descripció lingüística

i afecta fonamentalment les bases del treball lexicogràfic: els lingüistes, amb les seves competències disciplinàries i les eines del seu art, expliciten les peculiaritats de formació de l'entrada, els significats, informen sobre l'origen etimològic i en documenten els usos.

Des d'un altre punt de vista, H. Weinrich analitza també un altre aspecte de la veritat dels diccionaris. Aquest autor subratlla la dimensió històrica de la veritat dels diccionaris: sosté amb raó que només es pot calibrar la veritat d'una obra lexicogràfica en relació amb l'època o el context històric de l'obra. En la seva periodització de la història dels diccionaris, caracteritza el cicle inicial corresponent al segle XVII com l'època dels diccionaris d'autoritats, orientats a legislar els bons usos per assolir l'objectiu superior de normalitzar les grans llengües europees, sobre la base de l'exemple dels escriptors consagrats. En aquest període, la veritat del diccionari era, sens dubte, la veritat d'autoritat. Hi ha una determinada congruència i correspondència entre la manera de fer un diccionari i el que es pot anomenar l'esperit de l'època. «Esa congruència es justament la condició de que se pueda hablar de la verdad de un determinado diccionario o tipo de diccionario» (p. 79).

En el context d'aquesta anàlisi sorgeix la pregunta següent: es pot parlar de la veritat del lèxic polític? I, si la pregunta es contesta afirmativament, de quin tipus de veritat es tracta? N'hi ha prou de caracteritzar la veritat d'un diccionari del lèxic corrent de la política només en termes lingüístics, socials i històrics? Considero que s'hi podria afegir una altra dimensió de veritat a l'avaluació dels diccionaris: la que es podria anomenar veritat d'especialitat, és a dir, un tipus de veritat condicionada pel domini temàtic i l'*ethos* de l'àmbit de la disciplina. Crec que en l'elaboració dels arti-

cles d'un diccionari del lèxic polític hi intervé de manera central una veritat que es podria caracteritzar d'ordre argumentativo-comunicatiu. En què consisteix aquest tipus de veritat? És una veritat que es basa en la garantia de possibilitat del diàleg crític, una veritat de tipus argumentatiu, que exigeix la presentació dels diferents antecedents, posicions i arguments que de manera constitutiva estan presents en el que podem anomenar lluita per la paraula política. Per això, d'un diccionari d'aquest tipus se'n pot esperar que exposi les diferents conceptualitzacions, els diferents matisos segons les fonts i les perspectives involucrades.

Evidentment un aspecte crític de la veritat argumentativo-comunicativa opera de manera decisiva en l'inici de la tasca lexicogràfica, en la selecció de paraules testimoni, però és fonamental en tot el procés d'elaboració de l'article: clarament en el desenvolupament explicatiu de l'entrada, però també en la bibliografia recomanada per ampliar. En el cas de la composició de l'article lexicogràfic del diccionari comentat, la intuïció ingènua diria que aquesta veritat seria més fàcil d'aconseguir en els termes lligats a l'economia (*pesificación, convertibilidad, default*) i més difícil en el cas de noms abstractes, amb una forta càrrega històrica i ideològica (*democracia, republicanismo, privatización, populismo*). Tot i això també els noms generals bàsics —que han adquirit un sentit especialitzat en la pràctica política, com ara *madres, hijos, abuelas, víctimas*— o neologismes, com ara *desaparecidos*, tenen un gran pes ideològic i són un gran desafiament per a la tasca lexicogràfica que aspira a assolir la veritat argumentativo-comunicativa.

El valor de veritat dels articles del diccionari es pot relacionar amb l'hbridisme genèric que esmenta Adelstein en el seu text preliminar. Observats des de la perspectiva dels

gèneres a què es poden adscriure els cent sis articles, sorgeixen com a mínim dos models genèrics: d'una banda, textos que semblen un text enciclopèdic, amb esforç i aspiració a l'objectivitat intersubjectiva, que intenten presentar i escenificar des de diferents angles la paraula polèmica. De l'altra, hi ha articles que s'han d'adscriure a l'assaig d'opinió, en què —si bé s'hi exposen diferents posicionaments— els autors fan diverses interpretacions, les argumenten i es decanten per una tendència davant la paraula polèmica.

D'aquest hibridisme genèric i dels relatius valors de veritat se'n poden extreure també conclusions respecte de les funcions que aspira a cobrir el diccionari (recordem-les: explicar d'una manera comprensible per a un lector culte els usos de certs mots de la política recent que han impregnat el llenguatge quotidià; servir de material de consulta útil en assignatures universitàries i complementar recerques històri-

ques o polítiques sobre el període): els diferents articles i subgèneres del diccionari s'adapten, aleshores, de manera diferent a les funcions principals per a les quals es va concebre.

Per acabar m'agradaria destacar el que té menys visibilitat: la ingent, detallada i pacient tasca d'elaboració lexicogràfica i textual que hi ha darrere del text final —el diccionari—; el que ha quedat ocult, assequible només en els diferents esborranys intercanviats entre l'equip de lexicògrafs i especialistes. En aquests esborranys, que imagino que són riquíssims per a una recerca de la producció textual, hi han quedat els testimonis dels processos d'elaboració i composició de les entrades, és a dir, la successió dinàmica de formulacions i reformulacions, motivades per la necessitat d'anar resolent els problemes de diferent ordre —conceptual i formal— que sorgeixen en tot procés de composició textual i que, en aquest cas, el d'una pro-

ducció interdisciplinària, suposen un grau de dificultat més gran, un treball necessàriament ardu, signat per l'esforç d'intercomprensió i la negociació d'objectius i punts de vista determinats per la cultura i la perspectiva pròpia de cada disciplina. El que tenim a la vista és el producte d'aquest treball i podem dir que exhibeix una notable qualitat que es manifesta en la precisió de les descripcions lingüístiques, en la riquesa de les veus descrites, en els continguts i informacions que aporten les anàlisis dels especialistes i en les aportacions intel·ligents que s'ofereixen —des de diferents òptiques— per comprendre una etapa d'un enorme interès i d'una gran complexitat de la història i del lèxic polític argentins.

GUIOMAR ELENA CIAPUSCIO
Universidad de Buenos Aires
Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas (CONICET)
Traducció de TERMINÀLIA

Notes

1. LARA, Luis Fernando (1990). «El objeto diccionario». A: *Dimensiones de la lexicografía: A propósito del 'Diccionario del español de México'*. México: El Colegio de México, p. 21-38.
2. WICHTER, Sigurd (1994). *Experten- und Laienwortschätze: Umriss einer Lexikologie der Vertikalität*. Munic: Niemeyer.
3. En el diccionari que comentem s'explica inicialment així: «El término proviene de la expresión del inglés *country club* (club de campo) y alude de manera genérica a urbanizaciones que se caracterizan por estar delimitadas espacialmente con un cerco perimetral que las separa del entorno. Si bien tienen más antigüedad, en la Argentina estas propuestas urbanísticas proliferaron desde mediados de los años noventa [...]. Y más adelante: El uso del término *country* no tuvo solamente connotaciones positivas; a la luz de estos procesos de aislamiento asociados a este estilo de vida, surgieron utilizaciones que dieron cuenta de una mirada crítica» (p. 111).
4. «En el léxico común *pingüino* designa un animal característico de la fauna patagónica argentina, conocido como pájaro bobo. A partir de la candidatura de Néstor Kirchner a la presidencia de la Nación en 2003, se utiliza este término para referirse a su persona y a su entorno más cercano. Originalmente *pingüino* fue un término despectivo que utilizaron los opositores de Néstor Kirchner, posiblemente para identificarlo con este animal de actitud torpe: la asociación de la nariz aguileña y el saco, que solía usar cruzado o abierto, con los rasgos fisonómicos del animal podría, por analogía, caracterizarlo como un ser políticamente torpe, despojado de aquellas cualidades de distinción que le permitirían constituirse como autoridad política. A su vez, con este término se hacía referencia a su origen político patagónico» (p. 282).
5. «El término *diputrucho* es una palabra compuesta formada por *diputado* y *trucho*. En su uso cotidiano *trucho* significa 'falso', entre otros sentidos. La palabra *diputrucho* tuvo su origen el 26 de marzo de 1992 cuando el oficialismo de la Cámara de Diputados de la Nación, que respondía al entonces presidente Carlos Saúl Menem, aprobó la Ley de Privatización de la empresa Gas del Estado con el voto de un falso diputado, quien en realidad era un empleado del congreso» (p. 147).
6. WEINRICH, Harald (1988). «Plädoyer für ein interdisziplinäres Wörterbuch der deutschen Sprache». A: *Wege der Sprachkultur*. Munic: DTV, p. 61-82.